

БЪРНАУТ И УЧИТЕЛСКАТА ПРОФЕСИЯ

Алхан Таха Фара

A theoretical review on the typical for phenomenon "burnout" is made. It reveals that this syndrome is a negative response to stressful experiences that one gets at work.

The analysis of burnout makes possible the revealing of its three component structure: emotional exhaustion, depersonalization and low self-esteem. Specific manifestations of burnout in teacher's profession in USA, West European countries and Bulgaria are shown. The results of empirical studies in this field made in some Arab countries – Kuwait, Jordania etc. are also analyzed cross-cultural. Similarities and differences among the countries unoler eshmahan are outlined. The necessity of further research iu the field of Arab countries is confirmed in order to achieve a deeper understanding of burnout phenomenon among teachers.

Високата социална отговорност на учителската професия в един свят на сложни, противоречиви и динамични социални, икономически и политически промени я прави особено трудна и рискова по своя характер. Много проучвания доказват, че степента на психично натоварване при нея е значително по-висока, отколкото при редица други професии. Според предложената от Купър класификация на професиите в социалната сфера в зависимост от стреса, на който са подложени служителите, учителите преживяват едни от най-високите нива на стрес (Соопер, 1998). Изследователите в тази област посочват следните рискови фактори в професията: учебно съдържание с неговата динамика и променливост, режим и ритъм на труд, прекомерни и нерегулирани училищни и извънучилищни натоварвания, интензифициране на различни видове дейности, без да бъдат съобразени с изискванията на хигиената на умствения труд и психофизиологичните възможности на учителя (Жекова, Колева, 1991).

Сравненията с четири други професионални групи показват, че българските учители оценяват най-високо действието на стресогенните фактори в своята професия. Открояват се честите съвещания и заседания, бюрократизмът в изискванията и обстоятелството, че са под непрекъснато наблюдение. Заслужава внимание и находката, че по-ниската степен на удовлетвореност от работата при тях се свързва с претрупаност със задачи, непре-

вилен стил на ръководство, отсъствие на подкрепа от страна на ръководителите (Русинова и др., 1997).

През последното десетилетие се забелязва, че няма друга професионална група като учителската, подложена на толкова интензивна и постоянна критика. И педагози, и ръководители на различни нива, и учещи, обвиняват учителите, че не се справят с обучението на своите ученици, че сковават в рамки и направляват поведението им, че търпят провал в изпълнението на професионалните и служебните си задачи и задължения.

Тези констатации са валидни както за Европа и Америка, така и за държавите от арабския регион. Интересно е да се проследят общите тенденции, характеризиращи феноменологията на изброените негативни явления, свързани с професионализирането на учителите по целия свят и на тази основа да се открие тяхната културна специфика.

Определение на понятието „бърнаут“

Множество проучвания показват, че в резултат на стресорите на работното място могат да се появят редица психични, физически и поведенчески реакции, като бърнаут, депресия и психосоматични заболявания (Cooper, 1998; Parker & Wall, 1998; Schaufeli & Enzman, 1998; Schaufeli, Maslach & Marek, 1993; Terluin, 1994, цит. по Houkes & Janssen, 2001). Бърнаут най-често се появява сред индивиди, ангажирани в обслужването на хора или при помагащите професии, вероятно поради стреса, асоцииран със социалните взаимодействия между помагач и реципиент“ (Capel et al., 1987, р. 106). Този факт се споделя от повечето изследователи, ангажирани с тази тематика (Ценова, 1993; Ангелов и др. 1998; Даскалов и Маринов, 1998).

През последните десетилетия широк кръг изследователи най-вече в Европа и Америка потвърждават идеята, че учителската професия е една от най-трудните (Kyriacou & Sutcliffe 1979; Rottier et al., 1983, Schaufeli, Maslach, & Marek, 1993; Farber, 2000). Според техните данни, голям процент от учителите — около 30—41% от анкетираните мислят да се откажат от нея и да търсят друга, по-лека. Проследявайки професионалния път на начинаещите учители, Дюк установява, че 20% от тях напускат професията още в първите години на своята кариера, поради напрежението в работата и затрудненията в адаптацията (Duke, 1984). За голям брой напускащи професията както в началото, така и в края на своята кариера докладват и други автори (Janpend, 1997; Tye & O'Brien, 2002).

Терминът *бърнаут* придобива популярност в началото на последните три десетилетия на миналия век или, по-точно през 70-те години, благодарение на изследванията на Херберт Фройденбергер (Freudenberger, 1974). Той открива това явление, изследвайки реакциите спрямо стреса на заетите в сферата на образованието, медицината и други обществено значими професии. Повечето от хората, упражняващи тези професии, са в непосредствен и непрекъснат контакт с хората, които обучават, лекуват, обслужват или на които помагат и прекарват с тях по-голямата част от времето си, независимо от претоварването, които те получават в стремежа си да удовлетвори-